

УДК 343.915
DOI <https://doi.org/10.15421/392206>

Сизоненко А. С.,
*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
перший заступник директора
Департаменту персоналу Міністерства внутрішніх справ України*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF JUVENILE CRIME

У статті автор розглядає теоретичні засади визначення поняття «ювенальна злочинність». Зазначено, що кримінально-протиправна діяльність – одна із головних проблем, котра дестабілізує низку важливих суспільних відносин у державі. Досить значний відсоток від загальної кількості кримінальних правопорушень вчиняється неповнолітніми особами, що свідчить про те, що сучасні кримінально-правові та кримінологічні заходи та засоби неповною мірою відповідають вимогам і реаліям сьогодення. Звертається увага на те, що, оперуючи поняттям «ювенальна злочинність», більшість науковців не вдаються до розкриття його змісту і не пропонують його визначення. Водночас, виходячи із загального контексту, в якому вживається це поняття, використовують його як синонімічне поняттю «злочинність неповнолітніх». Вказується, що з огляду на стратегічний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію (як це передбачено Конституцією України), варто взяти до уваги й те, що термін «ювенальна злочинність» є більш семантично наближеним до англійського терміна “Juvenile Delinquency”, відомого у зарубіжних країнах. Автор вказує, що включення до змісту зазначеного поняття злочинності, яка спрямована проти неповнолітніх, є недоцільним, оскільки кожен із двох вищезазначених сегментів злочинності має власну специфіку, і їх варто відділяти один від одного, в тому числі з використанням для цього різної термінології. Вказано, що з урахуванням позиції про синонімічний зв’язок понять «ювенальна злочинність» та «злочинність неповнолітніх» для доопрацювання наукових підходів до визначення ювенальної злочинності та її ознак доцільно спиратися на наявні наукові положення щодо поняття злочинності неповнолітніх, яке на цей час одержало більш детальну теоретичну розробку. Підсумовано, що сучасна вітчизняна кримінально-правова доктрина потребує доопрацювання в частині удосконалення понятійно-категорійного апарату, особлива увага має бути приділена ювенальній кримінально-протиправній діяльності.

Ключові слова: *кримінально-протиправна діяльність, неповнолітні, ювенальна злочинність, злочинність, кримінальне право, кримінальна відповідальність, наукові пошуки, наукові підходи.*

In the article the author considers theoretical bases of definition of concept of juvenile crime. It is noted that criminally illegal activity is one of the main problems that destabilizes a number of important social relations in the state. Quite a significant percentage of the total number of criminal offenses are committed by minors, which indicates that modern criminal law and criminological measures and tools do not fully meet the requirements of today’s realities. Attention is drawn to the fact that using the concept of “juvenile delinquency”, most scholars do not resort to the disclosure of its content and do not offer its definition. At the same time, based on the general context in which this concept is used, and use it as a synonym for the concept of “juvenile delinquency”. It is pointed out that given Ukraine’s strategic course towards European and Euro-Atlantic integration (as provided by the Constitution of Ukraine), it should be taken into account that the term “juvenile crime” is more semantically close to the English term “Juvenile Delinquency”, known in foreign countries. The author points out that the inclusion in the content of this concept of juvenile delinquency is impractical, as each of the two above-mentioned segments of crime has its own specifics, and they should be separated from each other, including the use of different terminology. It is stated that taking into account the position on the synonymous connection of the concepts of “juvenile crime” and “juvenile delinquency”, to refine scientific approaches to the definition of juvenile delinquency and its features, it is advisable to rely on existing scientific provisions on the concept of juvenile delinquency, more detailed theoretical development. It is concluded that the modern domestic criminal law doctrine needs to be improved in terms of improving the conceptual and categorical apparatus, special attention should be paid to juvenile criminal activity.

Key words: *criminally illegal activity, minors, juvenile delinquency, crime, criminal law, criminal liability, scientific research, scientific approaches.*

Кримінально-протиправна діяльність – одна із головних проблем, котра дестабілізує низку важливих суспільних відносин у державі. Досить значний відсоток від загальної кількості кримінальних правопорушень вчиняється неповнолітніми особами, що свідчить про те, що сучасні кримінально-правові та кримінологічні заходи та засоби неповною мірою відповідають вимогам і реаліям сьогодення. У зв'язку із цим актуальними та цінними є теоретичні пошуки у сфері ювенальної злочинності, особливо визначення її поняття та змісту. Отже, з урахуванням вищевказаного вважаємо за доцільне зупинитись на цьому питанні більш детально.

Зважаючи на те, що поняття «ювенальна злочинність» є похідним від більш широкого поняття «злочинність» (вони співвідносяться як частина й ціле), варто відзначити, що, попри ключове місце категорії «злочинність» у понятійно-термінологічному апараті кримінологічної науки, представниками цієї галузі наукового знання дотепер не сформовано єдиного підходу стосовно визначення цієї категорії. Загалом, однаково розуміючи сутність злочинності, дослідники по-різному розставляють акценти у розкритті змісту цього поняття. До прикладу, за визначенням О.М. Литвака, злочинність – це правове виявлення реального, складного, мінливого та динамічного суспільно небезпечного, соціального і кримінально-правового явища, що підпорядковується певним закономірностям свого розвитку і є системою злочинів, вчинених на певній території або в тій чи іншій державі або регіоні за певний період часу, та осіб, які їх вчинили [1, с. 18]. Розглядаючи злочинність з позицій інституціональної методології, В.М. Дрьомін конкретизував, що злочинність виявляє себе як масове деструктивне явище, різновид протиправної соціальної практики, яка може бути названа кримінальною практикою. Кримінальні практики посягають на базові суспільні відносини і систему чинних соціальних інститутів, загальноприйнятих моральних та етичних стандартів людського співжиття [2, с. 8–9]. Згідно з визначенням, запропонованим В.М. Куцом, злочинність – це невід'ємна, зумовлена внутрішньою і зовнішньою детермінацією еволюційно мінлива схильність людей та їхніх спільнот до деструктивності у формі кримінальних правопорушень, а також реаль-

ні прояви останньої, що піддаються кількісній та якісній інтерпретації [3, с. 38]. Ю.В. Орлов визначає поняття злочинності як історично мінливий, статистично стійкий, релятивний, соціальний феномен, що виражається у масових, інституційних, суспільно небезпечних практиках, форми прояву яких мають кількісно-якісний вираз у понадсумативній сукупності злочинів, а також злочинній діяльності [4, с. 275]. Поряд із цим наявна й позиція, за якою злочинність визначається як негативне соціальне, історично мінливе явище, що полягає у скоєнні частиною членів суспільства вчинків, які заподіюють шкоду іншим членам суспільства або суспільству загалом, відповідальність за які передбачена кримінально-правовими нормами [5, с. 51].

Наведені вище дефініції становлять лише частину всього багатоманіття визначень поняття «злочинність», запропонованих у кримінологічній науці. З огляду на таке багатоманіття, доволі значущими є напрацювання В.В. Голіни та Н.В. Сметаніної, які узагальнили основні визначення злочинності із виокремленням декількох напрямів: 1) сумарно-статистичного (або соціально-статистичного), що ґрунтується на радянській доктрині – це уявлення про злочинність як про відносно масове, історично мінливе, соціальне явище, що являє собою сукупність злочинів, вчинених на певній території і в певний проміжок часу; 2) новітнього (соціально-практичного або соціально-діяльного), що характеризує злочинність як кримінальну активність частини членів суспільства, як предметну діяльність, соціальну практику, як прояв криміногенного потенціалу суспільства, як масовий прояв деструктивності у поведінці людей, як форму соціальної адаптації [6, с. 29–30]. Водночас В.В. Голіна запропонував і власне (авторське) визначення поняття злочинності як складного соціального явища, причини й умови якого пов'язані як із генетичними схильностями людей до відхиленої, у тому числі злочинної поведінки, так і з вадами та недосконалістю самого суспільства і ступенем його здатності формувати правослухняну людину [7, с. 146].

Останніми роками у разі звернення до поняття злочинності науковці все частіше керуються визначенням, сформульованим відомим ученим-кримінологом А.П. Закалюком: злочинність – це

феномен соціального життя у вигляді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, різнозумовленої кримінальної активності частини членів суспільства [8, с. 139]. Перевагою наведеного визначення є підкреслення динамічних властивостей злочинності: у такому розумінні поняття злочинності не зводиться лише до сукупності злочинів. З урахуванням цього таке визначення може бути взяте за основу для дослідження різних видів злочинності, включно з тим, що позначається як «ювенальна злочинність».

Слово «ювенальний» походить від латинського *juvenālis* – юнацький. На цей час поняття «ювенальна злочинність» не одержало закріплення у вітчизняному законодавстві, але чинні нормативно-правові акти оперують деякими термінами, що містять у собі слово «ювенальний» та мають змістовий зв'язок з поняттям ювенальної злочинності, – «ювенальна превенція» [9], «ювенальна пробація» [10], «ювенальна юстиція» [11], «ювенальний прокурор» [12].

Разом із тим поняття «ювенальна злочинність» вживається у працях представників кримінологічної, кримінально-правової науки та інших наукових галузей. Зокрема, це поняття наявне у працях О.М. Джужі [13, с. 167–168], С.В. Горлача [14], А.А. Коренюк [15, с. 235], Н.М. Крестовської [16, с. 175], Я.П. Мальованої [17, с. 10–11], Є.С. Назимка та Ю.В. Єгорова [18, с. 82; 19, с. 8; 20, с. 48], В.А. Пелішенка [21], Т.М. Швець [22, с. 327] та інших авторів. Оперуючи зазначеним поняттям, вищезазначені науковці не вдаються до розкриття його змісту і не пропонують його визначення. Водночас, виходячи із загального контексту, в якому вживається це поняття, можна дійти висновку, що науковці використовують його як синонімічне поняттю «злочинність неповнолітніх».

Порівняно з поняттям «ювенальна злочинність» вживання поняття «злочинність неповнолітніх» нині є більш поширеним: воно наявне у великій кількості наукових праць та інших джерел. Разом із тим на сучасному етапі видається низка обставин, що вказують на доцільність віддання переваги саме поняттю ювенальної злочинності як у науковому обігу, так і у повсякденній практиці. Насамперед це пов'язано зі створенням у структурі Національної поліції України підрозділів ювенальної

превенції, основним завданням яких є профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення. Паралельно з цим розпочали роботу і сектори ювенальної пробації – відокремлені підрозділи Державної установи «Центр пробації», що забезпечують реалізацію державної політики у сфері виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та пробації щодо неповнолітніх. У цьому контексті вельми показовим і значущим є те, що для підкреслення цільової спрямованості і сфери діяльності таких підрозділів у їх найменуванні використано слово «ювенальної». Більш того, нині на державному рівні задекларовано наміри щодо впровадження ювенальної юстиції [23].

Водночас у різних галузях вітчизняної юридичної науки посилюється тенденція до формування наукових концепцій і теорій стосовно ювенально-правових відносин. Зокрема, являє інтерес підхід, відображений у докторській дисертації Н.М. Крестовської, щодо започаткування формування нового наукового напрямку в юриспруденції – правової ювеналістики (науки ювенального права), що постає як система теоретичних та прикладних знань про традиції, сучасний стан та перспективи правового регулювання суспільних відносин за участю дітей та молоді, про правове забезпечення умов виживання, належного розвитку та соціалізації молодого покоління. Простеживши вітчизняну традицію ювенально-правового регулювання, дослідниця небезпідставно акцентує увагу на міцному національному корінні ювенального права та правової ювеналістики [16, с. 4]. Поряд із цим відомий учений-кримінолог О.М. Джужа відзначає становлення кримінологічної ювеналогії як галузі соціально-правової науки про злочинність дітей, її причини й умови, особу злочинця та жертву, загальносоціальні, спеціальні й індивідуальні заходи щодо запобігання девіантній і злочинній поведінці, захисту від посягань дорослих злочинців, а також розроблення комплексного запобіжного впливу на ювенальну злочинність загалом [13, с. 167–168].

З огляду на стратегічний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію (як

це передбачено Конституцією України), варто взяти до уваги й те, що термін «ювенальна злочинність» є більш семантично наближеним до англomовного терміна “Juvenile Delinquency”, відомого у зарубіжних країнах.

Розглянуті вище обставини створюють передумови для більш активного використання поняття «ювенальна злочинність» як синонімічного поняття «злочинність неповнолітніх», у зв'язку з чим саме перше з вищеназваних понять покладено в основу у разі формулювання та розробки теми цього дослідження.

Водночас у контексті цієї тези слід звернути увагу, що у деяких джерелах поняття ювенальної злочинності характеризується як таке, що охоплює злочинність неповнолітніх та суспільно небезпечні посягання на права і законні інтереси неповнолітніх. Зокрема, така думка висловлюється у працях деяких російських кримінологів [24, с. 94; 25, с. 3]. У зв'язку з цим видається, що включення до змісту зазначеного поняття злочинності, яка спрямована проти неповнолітніх, є недоцільним, оскільки кожен із двох вищеназваних сегментів злочинності має власну специфіку, і їх варто відділяти один від одного, в тому числі з використанням для цього різної термінології.

З урахуванням наведеного вище, додержуючись позиції про синонімічний зв'язок понять «ювенальна злочинність» та «злочинність неповнолітніх», для доопрацювання наукових підходів до визначення ювенальної злочинності та її ознак доцільно спиратися на наявні наукові положення щодо поняття злочинності неповнолітніх, яке на цей час одержало більш детальну теоретичну розробку.

Досліджуючи різні аспекти злочинності неповнолітніх, науковці сформулювали низку авторських визначень цього поняття, що характеризуються певними відмінностями.

Зокрема, В.А. Мозгова вважає, що у дослідженнях науково-правового спрямування злочинність неповнолітніх можна розглядати як відносно масовий соціальний феномен, що виражається у статистичній сукупності фактів протиправної (кримінально забороненої) поведінки суб'єктів злочину віком від 14 до 18 років на певній території за відповідний період часу [26, с. 146].

За висновком Л.С. Дубчак, злочинність неповнолітніх – це зумовлена особливим детермі-

наційним комплексом підсистема загальної злочинності, що характеризується віковою специфікою суб'єкта злочину (особи віком від 14 до 18 років) і становить своєрідний «резерв» злочинності дорослих [27, с. 15].

Згідно з визначенням, сформульованим М.В. Гричанюк, злочинність неповнолітніх – це складне, багатовимірне, соціальне, історично зумовлене негативне явище, що являє собою самостійний вид у структурі загальної злочинності зі специфікою як щодо особи злочинця, так і щодо причин та умов, які її породжують, показників, що її характеризують, та заходів протидії [28, с. 10].

За визначенням Г.В. Дідківської злочинність неповнолітніх – це негативне соціальне явище, що має саморегулюючу сукупність взаємопов'язаних елементів, швидко реагує на зміни у суспільстві як вид злочинності, специфіка якої зумовлена ймовірнісними величинами, що отримуються внаслідок вивчення злочинів і осіб, що їх вчиняють, віком 14–17 років [29, с. 24].

Деяку іншу дефініцію пропонує Р.О. Бундз, визначаючи злочинність неповнолітніх як соціально негативне явище, що охоплює сукупність злочинів, вчинених особами, що не досягли 18-річного віку, на певній території за певний проміжок часу, характеризується кількісними та якісними показниками, є об'єктом самостійного вивчення, а його основною особливістю, що зумовлює специфічні детермінанти та заходи запобігання, є особа неповнолітнього злочинця [30, с. 7].

Розглянуті вище визначення не вичерпують усі наявні у кримінологічній науці точки зору щодо поняття «злочинність неповнолітніх». У цьому контексті можна погодитися з думкою Н.С. Юзікової, яка зазначає, що натепер жоден з наукових підходів до визначення поняття «злочинність неповнолітніх» не може бути визнаний домінуючим чи визначальним, так само і не можна його безпідставно заперечувати [31, с. 84]. Водночас заслуговує на увагу запропонований дослідницею умовний розподіл наявних наукових підходів до визначення поняття «злочинність неповнолітніх», серед яких:

1) загальний підхід, представники якого, дотримуючись певної наукової концепції загального поняття «злочинність», обмежуються

загальним поняттям, яке охоплює випадки, коли злочин вчинено особами вікової категорії від 14 до 18 років (14–17 років) та особами віком 13–17 років, та має свою специфіку, зумовлену фізичними, соціально-психологічними, моральними особливостями та статусом у суспільстві;

2) фактично-офіційний, у рамках якого виділяються два значення цього поняття: фактичне – безпосередньо дає уяву про загальну кількість суспільно небезпечних діянь (передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України), вчинених особами, які не досягли віку повноліття (повних 18 років); офіційне – відображує кількість злочинів осіб неповнолітнього віку, стосовно яких була порушена кримінальна справа і тим самим здійснена державна реєстрація, чим забезпечене включення таких злочинів до офіційного (статистичного) поняття «злочинність неповнолітніх»;

3) диференційований – пов’язаний з розподілом неповнолітніх на різні вікові групи;

4) розширено-диференційований, у межах якого досліджуються особливості розвитку та фактори, які детермінують поведінку осіб молодіжного віку, що охоплює вікову підгрупу неповнолітніх осіб [31, с. 84–91].

При цьому, дослідивши особливості цього виду злочинності, Н.С. Юзікова конкретизувала, що злочинність неповнолітніх як об’єкт кримінологічного пізнання являє собою сукуп-

ність суспільно небезпечних діянь (злочинів) неповнолітніх у різних сферах суспільного життя як результат дисфункціональності соціальних інститутів, що покликані формувати умови прийняттого розвитку особистості неповнолітнього та мотивацію до позитивної поведінки [31, с. 16].

Аналіз та узагальнення вищенаведених наукових положень становлять підґрунтя для визначення поняття ювенальної злочинності та розкриття його змісту. При цьому необхідно взяти до уваги загальні вимоги до застосування термінологічного методу дослідження, згідно з якими визначення обсягу і змісту поняття даються через родову ознаку і найближчу видову відмінність. Як правило, спочатку називають родові поняття, до якого поняття, що визначається, входить як складник. Потім указують на ту ознаку поняття, яка відрізняє його від усіх подібних, причому ця ознака має бути найважливішою і найсуттєвішою. Якщо у разі визначення поняття важко зазначити одну ознаку, називають декілька ознак, достатніх для розкриття специфіки його обсягу і змісту [32, с. 60–61].

Таким чином, вищезазначене дозволяє підсумувати, що сучасна вітчизняна кримінально-правова доктрина потребує доопрацювання в частині удосконалення понятійно-категорійного апарату, особлива увага має бути приділена ювенальній кримінально-протиправній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Литвак О. Політична кримінологія: поняття та ознаки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 2. С. 16–22.
2. Дрьомін В.М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2010. 40 с.
3. Куц В. Поняття злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 34–39.
4. Орлов Ю.В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278.
5. Джужа О.М., Михайленко П.П., Кулик О.Г. та ін. Курс кримінології: Загальна частина : підручник : У 2 кн. / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
6. Голіна В.В., Сметаніна Н.В. Злочинність і системний підхід. *Системний підхід у дослідженні злочинності* : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого (21 черв. 2013 р.). Харків, 2013. С. 28–38.
7. Голіна В.В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об’єкт запобіжного впливу. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 145–154.
8. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий дім «Ін Юре». 2007. 424 с.
9. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2017 р. № 1044. *Офіційний вісник України*. 2018. № 45. Ст. 1589. (Зі змінами).

10. Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації : Наказ Міністерства юстиції України від 18 серпня 2017 р. № 2649/5. *Офіційний вісник України*. 2017. № 72. Ст. 2238. (Зі змінами).
11. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. *Офіційний вісник України*. 2018. № 48. Ст. 1673.
12. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : Наказ Офісу Генерального прокурора від 4 листопада 2020 р. № 509. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20/sp:max100#Text>
13. Джу́жа О.М. Проблемні аспекти кримінологічної ювенології. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3(108). С. 163–172.
14. Горлач С.В. Деякі особливості кримінологічної характеристики ювенальної групової злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 112–119.
15. Коренюк А. Рецидивна злочинність неповнолітніх в Україні: сучасний стан та попередження. *Публічне право*. 2018. № 2(30). С. 233–238.
16. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 468 с.
17. Мальована Я.П. Протидія злочинності неповнолітніх: ювеналістичні традиції Одеси. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Випуск № 4. С. 8–23.
18. Назимко Є.С. Запровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів юридичного профілю навчальної дисципліни «Ювенальна пеналогія»: необхідність, очікувані результати. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1(52). С. 80–85.
19. Назимко Є.С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2016. 336 с.
20. Назимко Є.С., Сгорова Ю.В. Умовне звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України (генеза, види, подальший розвиток) : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2016. 200 с.
21. Пелішенко В.О. Попередження та профілактика ювенальної злочинності в Україні: до розробки ефективної соціально-правової політики. *Сучасне суспільство*. 2014. Вип. 1. С. 117–131.
22. Швець Т.М. Сучасний соціально-демографічний портрет неповнолітніх правопорушників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск 1(38). С. 327–329.
23. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453. *Офіційний вісник України*. 2018. № 48. Ст. 1673.
24. Валуйсков Н.В. О ювенальной преступности и концепции ювенальной уголовной политики. *Российский журнал правовых исследований*. 2015. № 4(5). С. 93–100.
25. Бастрыкин А.И., Валуйсков Н.В. Ювенальная преступность в России и перспективы совершенствования борьбы с ней. *Научный вестник Омской академии МВД России*. 2015. № 3(58). С. 3–9.
26. Мозгова В.А. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2014. № 2(31). С. 142–147.
27. Дубчак Л.С. Удосконалення діяльності навчальних закладів щодо запобігання злочинності неповнолітніх в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Акад. адвокатури України. Київ, 2007. 20 с.
28. Гричанюк М.В. Механізм протидії злочинності неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2018. 18 с.
29. Дідківська Г.В. Сімейне неблагополуччя у системі детермінантів злочинності неповнолітніх в Україні : монографія. Вінниця : Нілан ЛТД, 2017. 220 с.
30. Бундз Р.О. Особлива жорстокість як ознака злочинів, що вчиняються неповнолітніми: детермінанти та попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2019. 20 с.
31. Юзікова Н.С. Злочинність неповнолітніх: закономірності розвитку, теорія та практики запобігання і протидії їй в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2017. 38 с.
32. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності. Київ : Знання, 2004. 307 с.